

LA TOPONÍMIA DE LES ZONES TURÍSTIQUES

Juli Moll i Gómez de la Tia

Abans d'entrar a comentar amb un cert detall la toponímia de les zones turístiques de Menorca, crec que hauria de fer un parell d'aclariments previs que són necessaris per a la comprensió d'algunes crítiques que pens fer a determinats noms.

En les tasques de normalització toponímica, cal evitar grafies que responen a sistemes ortogràfics (i fonològics) aliens, llevat, és clar, dels casos escadussers en què els noms de lloc siguin forasters i sense adaptar. Açò pot afectar, és clar, a l'accentuació gràfica i a l'ús de determinades lletres la *ñ*, el dígraf *ch*, la *h*, la *s / ss* - *c^{e,i} / ç^{a,o,u}*, *g^{e,i} / j* etc. Però no n'hi ha prou amb el recte ús de les lletres i els accents, cal parar esment a la fonètica. Així, per exemple, si evitam d'escriure *nao* per *nau* o *hebreo* per *hebreu* perquè la seva terminació a partir de la tònica és, en català, un diftong i no dues síl·labes, com ho és en castellà, és evident llavors que el nom de *Son Oleo*, lloc i urbanització a tocar de Ciutadella, és mal escrit per dos motius, el primer pel fet de no apostrofar l'article personal *en* de *Son* davant un mot començat en vocal, i el segon, i que ens interessa ara com a exemple fonètic, per la terminació bisil·làbica *-eo*, d'*Oleo*, que no es correspon amb la pronúncia real ciutadellenca del nom, acabada en [' w]. *So n'Oleu* o *Ço n'Oleu* són les úniques grafies correctes d'aquest nom.

En casos d'aglutinació amb síncopes, convé mirar d'establir, prèviament a la seva resolució gràfica, el sintagma original i a continuació destriar què és el que en resta. Si en aquesta anàlisi s'arriben a identificar mots autònoms, caldrà estudiar llavors quina és la segmentació en mots més convenient per al topònim. Per exemple, per a resoldre el nom de la *Platja de Savenell*, de Blanes, cal establir, en primer lloc, el nom de partida, el nom originari, que no és altre que *Platja de s'Avellanell*. La síncopa ha fet caure la síl·laba medial proclítica *-lla-*. La forma gràfica a adoptar és, doncs, *Platja de s'Avenell* o, encara millor, *Platja de Savenell*, perquè si bé la *s-* inicial és l'article, no és menys cert que *avenell* resulta inidentificable com a nom comú. Així, també, en *Calasmorts* veiem que el sintagma primitiu és *Cala des Morts*. Es podrà optar, doncs, entre la forma *Calasmorts* (descartam *Calesmorts* perquè aquesta grafia indueix a l'error de creure que el nom es refereix a més d'una cala) o *Cala es Morts*, perquè per les regles de la fonètica sintàctica catalana les dues formes gràfiques, *Calasmorts* i *Cala es Morts*, tenen idèntica pronúncia). En els casos de *Calascoves* o *Calaspiques* o *Calasfonts*, els

primitius són, respectivament, *Cala de ses Coves*, *Cala de ses Piques* i *Cala de ses Fonts*. L'únic que resta de l'article *ses* és *-s* o *-es*. Com que *es* coincideix amb la forma de l'article masculí i el nom que ve després no és masculí, no queden altres grafies viables que les aglutinades *Calascoves*, *Calaspiques* i *Calasfonts* (igualment que en el cas de *Calasmorts*, descartam *Calescoves*, *Calespiques* i *Calesfonts* etc. perquè aquestes grafies indueixen a l'error de creure que cadascun d'aquests noms es refereix a més d'una cala).¹

Una altra qüestió important, que ja vaig tractar en el meu llibre *Toponímia i cartografia*, és la de recollir o no en la forma escrita del nom de lloc l'article determinat que tantes vegades l'introdueix. En toponímia són moltíssim abundants noms de lloc que responen al patró sintagmàtic "article determinat + substantiu + determinatiu", normalment un adjectiu o bé *de* + substantiu. Doncs bé, en els casos en què el substantiu inicial és un nom comú usat rectament, ço és sense que hi hagi un canvi semàntic, ens podem permetre i de fet així ho fem, perquè es pràctica comuna arreu, d'ometre de la forma gràfica del topònim l'article inicial. Ho podem fer perquè la gramàtica obliga a determinar amb l'article determinat corresponent els mots comuns quan són determinats. Per exemple, la placa de carrer de la Costa d'en Ga, de Maó, es redueix a *Costa d'en Ga*. L'article *sa* o *la* (segons el registre que utilitzem) ja el suplim en qualsevol frase que ho necessiti, encara que la placa del carrer no el posi: *Sa Costa d'en Gra té molt de pendent*. Açò, que es pot predicar de la gran majoria dels noms comuns usats rectament, sense que hi hagi canvi semàntic, i també quan aquests han passat a ser el nucli d'un nom propi toponímic (per exemple *punta* en *Punta Grossa*, nom d'un accident coster), no es pot fer amb els noms propis de poblacions (*sa Punta Grossa*, nom d'una urbanització), on hi ha, a més del pas a nom propi, un canvi semàntic (la *punta* ja no és una punta o cap sinó una urbanització), el parlant és conscient que ja no actualitza un nom comú i, en conseqüència, no sent la necessitat d'introduir-lo amb l'article. Si no s'hi posa l'article en la forma gràfica, el lector no el suplirà i tendirà a dir *Tenc un xalet a Punta Grossa*. Del sintagma primitiu *Urbanització de sa Punta Grossa*, n'haurà caigut, no sols l'apel·latiu *urbanització*, fet que ja és normal en noms d'aquesta casta, sinó un element necessari de l'actualització del nom geogràfic primitiu *Punta Grossa*,

¹ A l'hora de donar la versió definitiva de la meua intervenció per a incloure-la a la xarxa, he cregut que podria ser d'interès el cas de *Sestroqueries*, de Ciutadella. El sintagma primitiu és, en aquest cas, documentat: *ses Tres Alqueries*, que fins i tot ha estat escadusserament reintroduït modernament per alguns autors. *Tres* sofreix reducció a *Tr-* i *Al-* passa a *Au-*, com és habitual. El pas següent és la monoftongació en *O-*, que en menorquí, essent àton com és, es pronuncia [u]. Les opcions de segmentació en mots són, doncs, *ses Troqueries* i *Sestroqueries*. Jo em decantaria per la forma aglutinada, atès que *troqueries* no és cap mot identificable pel comú de la gent.

com ho és l'article *sa*. *Es Migjorn Gran* és un altre exemple menorquí del que acap de dir.

Hi ha, però, alguns casos, en general poc freqüents, en què el substantiu inicial del topònim és un nom comú apel·latiu d'agrupació de població, com ara els substantius *ciutat, vila, poble, colònia, urbanització, barri, polígon, lloc, mas* etc.; en aquests es pot obviar l'article inicial en la forma gràfica del nom: *Ciutat Diagonal, Vila Vella, Poble Nou, Colònia Europa, Urbanització Centre-llevantina, Polígon Industrial, Lloc de Monges, Lloc d'Avall, Mas Vidal*, exemples tots reals.

Quan un apel·latiu sol passa a ser topònim, la seva forma gràfica recull o no l'article acordadament amb l'ús. Així *es Mercadal* i *es Castell* porten article i no en porta *Ferrieres*.

Finalment, i no pas havent esgotat ni de lluny altres aspectes també importants, un altre factor que vull comentar és que cal tenir present, a l'hora de resoldre la forma i la grafia d'un topònim, el veïnatge amb noms directament relacionats. Així, per exemple, en el cas del topònim *Cala Morell*, la presència en el seu entorn del nom del lloc de *Son Morell* basta per a concloure que el sintagma primitiu origen del nom de la cala és *Cala d'en Morell*, que en perdre, com és habitual, la preposició *de* va quedar en *Cala en Morell*. En aquestes condicions, la pronúncia real és *Cala'm Morell* i el pas a *Cala Morell* és una qüestió que depèn només del grau de la tensió amb què s'articula la *m* geminada, tensió que el caràcter pre-tònic del grup tendeix a afeblir. Per tal de mantenir el nexa amb *Son Morell*, que també es pronuncia amb *m* geminada però que té el l'ajut, per al seu manteniment, de l'extraordinària difusió de la partícula *Son*, convindria de resoldre el nom de la dita cala en *Cala en Morell*, i que la gent ho pronunciï com li sembli.

Els noms de les urbanitzacions. Un apartat singular, segurament el de més transcendència, de la toponímia de les zones turístiques el constitueixen els noms de les nombrosíssimes urbanitzacions de caràcter turístic o residencial. Moltes d'aquestes urbanitzacions són fruit d'iniciatives d'empreses privades, les quals, és clar tenen la facultat de posar-los el nom que troben més adient a llurs interessos. El Registre rarament hi posa obstacles, perquè pràcticament només ha de vetlar perquè no siguin inadequats pel fet de portar a confusions o perquè siguin degradants o insultants a persones o institucions, cosa que, és clar, no es produeix pràcticament mai. A Catalunya, i supòs que a les Balears també deu ser si fa no fa el mateix, la tutela o control d'aquests noms passa a ser competència municipal així que la promotora ha enllestit la urbanització i s'ha procedit a la seva recepció pel municipi on és. Llavors és el moment en què el municipi s'ha de

plantejar quin ha de ser el nom oficial del nou agregat, la seva correcció i la seva idoneïtat i si el nom donat per la promotora compleix o no les dites exigències.

En general, tractant-se d'entitats noves, no hi cap norma universal que digui com ha de ser aquest nom. Però el respecte a la fesomia toponímica del país fa que sigui altament recomanable l'adopció de noms vinculats al territori, sigui el nom del lloc o masia on és situada la urbanització (que és el cas més freqüent), sigui l'adopció del nom d'un accident dels voltants etc.

Faré, doncs, un breu repàs als noms de les urbanitzacions de Menorca per dir-hi el que jo crec que fa al cas:

es Castell

el Fonduco. És correcte.

Santa Ana. El menorquí fa *Anna* per al nom de la mare de Maria, la Mare de Déu. El nom ha de ser, doncs, *Santa Anna*.

Trebalúger. És correcte.

Cala Sant Esteve. És correcte.

Son Vilar. És correcte. Celebrem la decisió de restituir el nom de *Son Vilar*, en ço del qual hi ha la urbanització, nom que havia estat suplantat per l'invent acastellanat d'*Horizonte*.

Sol del Este. Pel lloc que ocupa el nom que li correspondria és el de *Son Mercadal de Dalt*. N'hi ha que ho catalanitzen en *Sol de l'Est*, que no deixa de ser un invent desafortunat.

Maó

Serra Morena. Urbanització o veïnat en ço del lloc de Serra Morena.

Sant Antoni. Correcte.

Cala Rata. Correcte

Cala Llonga. Correcte

es Murtar. Correcte

Cala Mesquida. Tal vegada seria més autèntic el nom de *sa Mesquida*, però com que de fet hi ha una cala i *Cala Mesquida* també es diu, creiem que és acceptable.

es Grau. Pren el nom del Grau de s'Albufera, i no a la inversa. Vull dir que el nom de *s'Albufera* és com ho he dit i no pas *s'Albufera des Grau*. Naturalment el nom des Grau és correcte, a condició de no grafiar-lo amb *-o* final.

Shangri-La. Nom traslladat del mític Shangri-La, tret de la novel·la *Horitzonts perduts* (1933) de James Hilton, paradisiac lloc de l'Himàlaia, inspirat en la mística ciutat budista de Shambhala. Els promotors li posaren aquest nom segurament per remarcar les característiques paisatgístiques del paratge menorquí, que els devien recordar les del lloc mític de Hilton. És en ço de **Llimpa**, nom en principi més adequat per tal com és incomparablement més autèntic, i potser en part també en ço de Santa Madrona i sa Bassa. El consistori maonès, en fer la recepció de la urbanització, haurà de valorar si el nom de Shangri-La ha pres ja carta de naturalesa o bé si s'estima més de donar-li el nom del lloc menorquí.

Binixica. Millor que *Binixiquer*, per dos motius: 1) Per economia d'hipòtesis, en no constar, de moment, grafies antigues en *-er*. 2) Pel derivat *Binixiquet*, que reclama un primitiu *Binixica*.

Binidali. Correcte.

es Canutells. Dubtosa la pertinença de la *-u-*, tant si el primitiu és *es Calotells* (Coromines - Mascaró Pasarius), com si és **es Canotells**, derivat d'un primitiu *es Canots*. Impensable que sigui un diminutiu plural del nom de fonts *Canut*.

Llimpa. Indestriable físicament amb Shangri-La.

Malbuja. Segons Coromines, no té consistència l'opció de la grafia *Malbúger*, que lligaria el nom als acabats en *-er* àton (*Cúber*, *Míner*, *Sóller*, *Binibèquer*, *Múnter* etc.) i que també ha estat emprada modernament.²

Sant Lluís

s'Algar. Correcte.

Punta Prima. És un bon nom per a una punta o cap. Per a nom d'urbanització li manca l'article: **sa Punta Prima**. Tanmateix, és possible considerar la seva possible caiguda en l'ús local. Els santlluïssers han de valorar si aquesta caiguda té o no caràcter irreversible. En cas que la desaparició de l'article en el registre oral local fos jutjada definitiva, es podria donar per bona la forma **Punta Prima** per a la urbanització, i **Platja de Punta Prima** per a la platja.

². En el torn de paraules, se'm reclamà la inclusió de *Malbuja* justament pel problema gràfic que presenta la seva terminació. No l'havia recollida perquè vaig considerar que era expansió urbana de Maó.

Pou Nou. És un bon nom per a un pou. Per a nom d'urbanització li manca l'article: ***es Pou Nou***.

Binibèquer Vell i ***Binibèquer Nou***. Millor que *Binibeca*, atesa la grafia amb *-er* documentada ja al segle XV en document citat per Joan Ramis, cosa que fa que el lliguem amb els pollencins *Bèquer* i *Cap de Bèquer*.

Son Remei. Correcte, però ho seria encara més ***Çon Remei***.

Son Ganxo. Correcte, però ho seria encara més ***Çon Ganxo***.

es Consell. Correcte.

s'Ullastrar. Correcte.

Biniali. Correcte.

ses Barraques. Correcte.

ses Barqueres. Correcte.

Binissafulla. Millor que *Binissafüller*, segons Coromines amb *-er* de fantasia induït pel nom veí de *Trebalúger*. Ens hi acaba de decantar el derivat *Binissafullet*. La pronúncia, com és normal en menorquí, és *Binissafua* i *Binissafuet*. Si cal distingir entre les urbanitzacions de Binissafulla, a ponent de la de Binibèquer Vell, i de Binissafulla, a llevant de la de Biniparratx, val més fer, ***Binissafulla*** i ***sa Platja de Binissafulla***, no pas *Binisafúa-Playa*.

Las Lomas. És un nom castellà, inventat recentment i introduït en la nostra toponímia sense el més mínim respecte per la nostra cultura. Per la seva situació es podria proposar ***Biniancolla de Dalt***. L'Ajuntament de Sant Lluís, en recepcionar la urbanització, farà bé de canviar aquest nom en el sentit que trobarà més oportú. Segur que ho farà millor que els promotors urbanístics.

Bons Aires. És un nom inventat. Per la seva situació en ço d'***Alcaufar Nou***, en podria rebre el nom.

Lloc des Fasser. És un bon nom per a un lloc. Per a nom de veïnat o urbanització li manca l'article: ***es Lloc des Fasser***.

Biniparrell. Correcte.

Biniparratx. Correcte.

Biniancolla. Correcte.

sa Talaia. Correcte. No ho són *s'Atalaia* o *La Atalaya*.³

Torret de Baix. Correcte.

³. En el torn de paraules s'insinuà que no sempre les administracions municipals són sensibles a la correcció idiomàtica. En aquests casos cal recórrer a argumentacions de coherència. Si l'Ajuntament ha acceptat de canviar *San Luis* per *Sant Lluís*, llavors no té sentit mantenir *La Atalaya*. Tampoc no en té *s'Atalaia*, només cal remarcar que es diu *un talaïot* i no *un atalaïot*, perquè el primitiu és *talaia* i no *atalaia*.

Alcaufar. Que no cal esmenar en *Alcalfar*, malgrat les grafies antigues, essent com és la vocalització de la *l* implosiva àtona un fenomen tan normal i la grafia *Alcaufar* tan consolidada.

Alaior

l'Argentina. Correcte.

San Jaime Mediterráneo. Alguns catalanitzen el nom en *Sant Jaume Mediterrani*, però per què no *Sant Jaume Mediterrània* o *Sant Jaume de la Mediterrània* o *Sant Jaume de Mar*? És en ço del lloc de **Sant Jaume**, nom, aquest, que és el més adequat, perquè és el més autèntic.

Son Bou. Correcte, però ho seria encara més **Çon Bou**.

Cala en Porter. Correcte. Les regles de la fonètica sintàctica fan que aquesta grafia es lligi igual que la que també s'ha emprat *Cala'n Porter*.⁴

Son Vitamina de Mar. En terres dels llocs de Biniadrís, Sant Eloi i Son Vitamina. Si mai hi ha hagut qualcú que hagi estat anomenat *Vitamina*, deu haver estat a tall de malnom. Açò si el nom del lloc no ha estat creat per imitació humorística dels nombrosos llocs començats per *Son*. De tota manera, el nom de la urbanització és correcte, prenent peu com pren d'un nom de lloc, però encara ho seria més si el *Son* inicial es grafiava amb Ç-.

Torre Solí Nou. És correcte.

es Mercadal

Arenal d'en Castell. És un nom perfecte per a l'arenal al·ludit, però com a nom d'urbanització turística li manca l'article: **s'Arenal d'en Castell**.

Cala Tirant. És en ço de **Binidonaiet**, nom que seria, en principi, més adequat per a designar la urbanització. *Tirant*, en l'ús genuí, es fa servir tot sol, tant per a designar els llocs de Tirant Nou i Tirant Vell, com per a designar la platja o la cala: *Avui hem anat de vega a Tirant. Hem calat ses xerxes davant Tirant*. En cas d'haver de precisar a què ens referim, llavors es diu *platja de Tirant (Sa platja de Tirant és poc fonda)* i *cala de Tirant (Sa cala de Tirant és orientada al nord)*. En canvi, sí que s'usen sempre amb apel·latius el *Riu de Tirant*, tram final des Torrent des Mercadal, i *l'Arenal de Tirant*.

⁴4. En el torn de paraules, se'm remarcà que no n'havia fet esment en parlar del terme d'Alaior.

Playas de Fornells, que alguns catalanitzen en *Platges de Fornells*. És en ço de **Tirant Nou**, nom que seria més adequat per al nom de la urbanització. Si finalment l'Ajuntament es decideix a oficialitzar com a nom d'agregat *Platges de Fornells*, llavors convendria que ho fes sota la forma *ses Platges de Fornells*. Però restarien irresolts els fets que de platja allà només n'hi ha una i no diverses, com suggereix falsament el nom en plural, i, a més, aquesta platja no s'ha dit mai *de Fornells*, i no tan sols no s'ha dit mai així, sinó que per als mercadalencs *Tirant* sempre ha estat la seva platja i no l'han vista mai com una platja de Fornells, com sí que les hi veuen les de dins el Port de Fornells: Cabra Salada, sa Paret Blanca, sa Cala Roja, sa Cala Blanca etc.

Port d'Addaia. És un bon nom per al port al·ludit, tant el natural com el moll artificial, però com a nom d'urbanització turística o agregat notam a faltar l'article: **es Port d'Addaia**.

na Macaret. És perfecte.

Punta Grossa. És un bon nom per a la punta al·ludida, però com a nom d'urbanització turística o agregat notam a faltar l'article: **sa Punta Grossa**. La distinció entre Polígon I i Polígon II no té interès toponímic, i és impossible que ningú l'empri com a topònim. Si calgués distingir toponímicament, llavors convendria recórrer als usos tradicionals de diferenciació: *de Dalt* o *de Baix*, *d'Amunt* o *d'Avall*, *de Llevant* o *de Ponent*, *de Tramuntana* o *de Migjorn*, *Punta Grossa i Punta Grosseta* o *Punta Grossa Gran i Punta Grossa Petita* etc.

sa Roca. És perfecte.

ses Salines. És perfecte.

Son Parc. És un nom fals. No hi ha hagut mai ningú vinculat al territori que es digués *Parc*. El nom autèntic és **Son Saura**. La urbanització també podria prendre el nom de **s'Arenal de Son Saura**, nom de la seva platja, o bé **s'Arenal de s'Olla**, amb què també és coneguda.

Coves Noves. És en ço de ses Coves Noves. El nom a recomanar per a la urbanització és, doncs, **ses Coves Noves**.

es Migjorn Gran

Sant Tomàs. És correcte.

Ferrerries

Cala Galdana. És correcte, atès que hi ha una cala i que hi ha gent que l'anomena així. La platja i la urbanització és en ço de *Santa Galdana*, que, vist que *Galdana* no és cap santa del santoral, tal vegada fariem millor de grafiar **Santagaldana**. Amb aquest darrer nom també es pot denominar platja i cala, com es feia antigament. I també la urbanització, si així ho decidia l'Ajuntament de Ferreries.

Ciutadella

Serpentona i Son Vila. A la dreta del Barranc d'Algendar, al NW de la urbanització de Cala Galdana. *Son Vila* és correcte, però encara ho seria més grafiat *Çon Vila*. *Serpentona*, de moment, es manté com un enigma. En resolucions administratives de les conselleries de Medi Ambient (1 vegada) i de Comerç, Indústria i Energia del Govern Balear (3 vegades) apareix citada com *la Serpentona*. Podria ser un nom antic d'una tanca (*Tanca de sa Serpentona*) o, fins i tot, un nom donat pel promotor urbanístic pel traçat sinuós dels carrers projectats. La clàrícia, és clar, ens la donaria el promotor, però per ara no l'hem pogut identificar. Les meves indagacions fins ara apunten cap a la família Vila, de Barcelona.

Son Xoriguer. És correcte, però encara ho seria més grafiat amb Ç a la inicial.

Cala en Bosc. És correcte. A evitar el succedani *Cala Bosc*. Afortunadament, sembla definitivament oblidat l'arbitrari i acastellanat *Tamarinda*, que tal vegada es deia de la urbanització veïna des Cap d'Artrutx..

Cap d'Artrutx. És un bon nom per a un cap, però com a nom d'urbanització li manca l'article: *es Cap d'Artrutx*.

Son Cabrisses. És correcte, però encara ho seria més grafiat amb Ç a la inicial.

Cala Blanca. Seria un bon nom per a una cala si no fos que els topònims construïts amb el mot *cala* són introduïts quasi sempre sense article, cosa que fa convenient fer **sa Cala Blanca** tant per a designar la cala com la urbanització, perquè així es com es diu en l'ús local ciutadellenc.

Santandria. És correcta l'aglutinació atesa la caiguda en desuetud del nom *Andria*, variant catalana antiga d'*Andreu*. Hom coneix amb el nom de *Santandria*, tant la urbanització, com la cala, com la platja.

sa Caleta. És correcte. Antigament *Caleta d'en Gurries*.

Son Blanc. És correcte, però encara ho seria més grafiat amb Ç a la inicial.

Son Oleo. Com ja he dit abans, és doblement incorrecte per la manca d'apostrofació de l'article personal *en* del *Son* i sobretot per la grafia acastellanada *Oleo* del llinatge

Oleu, grafia que no fa justícia a la pronúncia real del nom. El nom correcte és, doncs, ***So n'Oleu***, i encara ho és més si es grafia ***Ço n'Oleu***.

Cala en Blanes. És correcte.

Los Delfines. Que alguns han provat de catalanitzar en *els Delfins* o *els Dofins*, per què no *es Deufins*? Tanmateix, tenint en compte el caràcter d'invent desafortunat, sembla molt millor que, en fer-se la recepció pel municipi, s'adopti el nom de ***Cala en Brut*** o bé ***Cala en Forcat***, o abans i tot si l'Ajuntament de Ciutadella ho trobava convenient.

Torre del Ram. És un bon nom per a una torre, però per a nom d'urbanització li manca l'article: ***sa Torre del Ram***.

Cales Piques. Com ja ha estat dit, cal aglutinar en ***Calaspiques***.

Cala Morell. Com ja ha estat dit, creiem millor la forma ***Cala en Morell***. En la pronúncia, la geminació *mm* es pot fer o bé es pot simplificar.

El nomenclàtor viari i els rètols d'indicacions de serveis en les urbanitzacions. Com a conseqüència del fet que les urbanitzacions han estat fruit d'iniciatives de promotors o empreses de caràcter privat, i ser en aquestes, des de fa molts anys i encara avui, el castellà la llengua que utilitzen habitualment, tenim que les urbanitzacions menorquines presenten en general un nomenclàtor viari on la llengua pròpia de Menorca és absent en moltes ocasions, substituïda pel castellà. No cal dir que és una situació que cal redreçar, si volem arribar a ser un país normal, on la llengua de la retolació de places i carrers és sempre, en primer lloc, la pròpia. Açò no exclou la possibilitat que els rètols informatius de serveis, públics o privats, sigui redactats, a més d'en català, el qual ha d'anar en primer lloc, també en altres llengües: castellà, anglès, francès, alemany, italià etc.

Com s'escriu i com s'hauria d'escriure la partícula son, que trobam a l'inici de tants de noms de llocs de Menorca i de possessions de Mallorca? En primer lloc cal dir que no és només *son* el que es troba en la nostra toponímia, sinó també les formes, *so n'*, *sona*, *sos*, *so s'*, *so ses*, *sol*, *sols*, *so l'*, *so la* i *so les*, i també *so de*, si bé és veritat que, a la pràctica, les més freqüents, són, de llarg, *son* i *sol*. Però açò és així, no pas per motius lingüístics, sinó per la secular postergació de la dona respecte de l'home com a posseïdora de terres o com a persona que mena o conrea terres.

Com és sabut, hi hagué ja fa molts d'anys una polèmica entre els especialistes sobre l'origen d'aquests sintagmes tan repetits en els nostres noms de lloc. La resposta satisfactòria a la pregunta sobre llur origen també ja fa molts anys que és establerta entre

els especialistes, però aquests, en canvi, si bé han arribat a un acord pel que fa a l'origen de la partícula, no s'han pogut posar d'acord en com s'ha d'escriure ni com s'ha de resoldre la problemàtica de les formes en què apareix segons quin sigui l'inici en vocal (o hac) o en consonant del nom que ve a continuació, que, tot sigui dit, sol esser un nom de persona, i si és, aquest, un nom masculí o femení, en una paraula, el seu joc morfològic, si és que en té, que en té. Alguns tractadistes perquè ni tan sols no s'ho han plantejat, en trobar la qüestió gràfica i morfològica de poca transcendència des del punt de vista de la ciència etimològica, i d'altres perquè no s'han posat d'acord en la solució, la qual té, necessàriament, una notable repercussió social, en afectar, com afecta, tants i tants noms de lloc.

Doncs bé, no descobresc res si dic que el *son* de *Son Cervera*, *Son Picard*, *Son Saura*, *Son Nadal*, *So n'Ametler* o *Son Moscard*, per posar cinc exemples de noms de lloc menorquins, és el resultat de l'aglutinació en un sol mot del pronom demostratiu neutre *ço* i l'article personal *en*. El sintagma primitiu és *ço d'en > ço en > çon*.

El pronom *ço* és una variant reduïda del més corrent avui a Menorca i al País Valencià *açò*, que com és sabut deriva del llatí *ECCE HOC*, que volia dir en llatí 'aquesta mateixa cosa'. En la nostra llengua *ço* és un pronom demostratiu que té, és clar, el mateix significat que *açò*, de fet n'és una reducció per afèresi, però ha arribat a la llengua moderna emprat sobretot en unes poques locucions: la locució introductiva d'explicacions o recapitulacions *ço és* (per exemple: *S'havia d'anar amb molt de compte, ço és no es podia deixar res en el tinter*), **ço de...**: **ço del meu** 'allò que és meu, de la meua propietat', **ço del teu** 'allò que és teu, de la teua propietat', **ço del seu** 'allò que és seu, de la seva propietat' etc. (per exemple: *Ho ha pagat tot de ço del seu.*), **ço d'altri**, **ço de qualcú**. També precedit de la preposició locativa *en*: **en ço de...**, d'ús tan vivaç encara avui entre la nostra gent gran i del camp: —*Aquest bocí de marina ja és en ço de Carbonell.* —*Vols dir...? Jo crec que és en ço de Bellamirada de Baix.*

De la locució *ço de* + 'el nom del propietari o d'una persona vinculada, per un motiu o altre, al territori' surten, és clar, tots els noms de lloc començats per *son*. Així *Son Cervera* ve de *Ço d'en Cervera*, *Son Picard* de *Ço d'en Picard*, *Son Saura* de *Ço d'en Saura*, *Son Nadal* de *Ço d'en Nadal* i *So n'Ametler* de *Ço de n'Ametler*, amb la simple caiguda de la preposició *de*, molt freqüent en toponímia en contexts com aquests de què parlem, *ço* és darrere de vocal i clarament proclítics.

Abans he fet al·lusió a una manca d'acord entre els especialistes sobre com s'havien d'escriure aquests noms. Superada ja, com he dit, la discussió erudita que l'origen de la formació d'aquests noms de lloc és l'ús del pronom demostratiu *ço*, teoria que fou de-

fensada per primera vegada pel filòleg i escriptor vilafranquí Manuel Milà i Fontanals (1818-1884), es topava amb la contradicció que aquests noms havien estat escrits tradicionalment amb *s-*. I havien estat escrits amb *s-*, perquè són tots posteriors al segle XIII, que és quan es produeix, en català, la confusió en la pronúncia de *s* (*ss*) i *c^{e,i}* (*ç^{a,o,u}*), que fins llavors havien estat lletres que s'havien pronunciat d'una manera diferent, la *s* (*ss*) com encara es fa avui, i la *ç* (*ç*) com a *ts*. O sia, *çon* s'havia escrit *son* perquè el mateix pronom *ço* s'havia escrit *so*, i açò havia estat possible per la confusió en la pronúncia de totes dues lletres. En establir-se les vigents normes ortogràfiques, l'any 1913, hom decidí de restablir l'ús de la *ç* per als casos en què la lletra *c* (procedent de *c^{e,i}* o *t* + iod llatines) s'esqueia a la fi de mot o davant *a*, *o* o *u*; en coherència, doncs, amb l'ús de la lletra *c* quan aquesta anava davant *e* o *i*, ús, aquest, que mal que bé havia resistit la confusió de pronúncia amb la de la *s*. Açò va comportar, és clar, que el pronom *ço* s'escrivís una altra vegada amb *ç*. I en pura lògica la restauració s'hauria de fer en tots els casos en què el dit pronom aparegués: per tant hauria hagut d'afectar també els noms de lloc que fossin del cas, entre els qual hi ha, com hem vist, els noms que comencen per *Son*, en aplicació d'una de les regles d'or de la normalització toponímica: “Els mots de vocabulari comú (*ço* és, els que, per a entendre'ns, es poden trobar en el diccionari) els mots de vocabulari comú, dic, que, sense modificació, entren a formar part d'un nom de lloc han de revestir en aquest la grafia prevista per a ells en el diccionari normatiu.”

L'aplicació de la dita norma implica, per exemple, que, en els exemples acabats de citar, cal escriure *Ço n'Ametler* amb *-r* final encara que aquesta no es pronuncii, senzillament perquè *ametler* figura escrit així al diccionari; i també que cal escriure *Çon Picard*, amb *-d*, perquè *picard*, *-a*, que vol dir ‘natural o originari de Picardia’, regió francesa al nord de París la capital de la qual és la ciutat d'Amens, apareix amb aquesta grafia al diccionari.

La constatació, doncs, que dins la partícula *son* hi ha el pronom *ço* sense cap modificació, juntament amb la regla suara esmentada porten a la conclusió que la dita partícula de tants de noms de lloc s'ha de normalitzar en *çon*. Aquesta és una qüestió que vaig plantejar devers l'any 1971 o 1972, o sia, fa ja uns trenta-cinc anys, al si de l'empresa on llavors treballava, Enciclopèdia Catalana SA. Davant el problema que representava el canvi de tantes entrades previstes en la *Gran enciclopèdia catalana* i valorant les possibles reaccions d'estranyesa que una innovació d'aquesta casta podia produir a Mallorca i Menorca, vam decidir de consultar-ho a En Francesc de B. Moll, aleshores un dels assessors principals de l'obra. Li vaig escriure una carta amb les argumentacions

que trobava que feien al cas i, al cap d'uns quants dies, En Moll em responia que l'havia convençut i que dava el seu suport a la dita reforma ortogràfica. Però una setmana més tard se'n desdeïa, no perquè no tingués raó, sinó perquè li feia por la possible reacció de la gent de Mallorca, acostumada de sempre a les grafies amb *s*. Llavors, a petició meua, em va facilitar el nom d'una vintena d'escriptors de prestigi de Mallorca i Menorca per tal de traslladar-los la qüestió i demanar-los-en l'opinió. El resultat va ser que la meitat dels mallorquins i la totalitat dels menorquins triats per En Moll es van declarar favorables al canvi. Després de pensar-hi molt, vam optar per fer les entrades alfabètiques de cada article enciclopèdic corresponent per les formes en *s*- però amb doble encapçalament per a recollir la forma normalitzada en *ç*-, i fer també les entrades alfabètiques per les formes en *ç*- amb remissió a les formes en *s*-. Aquesta solució és la que hom troba, doncs, a la primera edició de la *Gran enciclopèdia catalana* i té l'avantatge d'obrir la possibilitat d'optar entre la grafia tradicional i la grafia congruent amb la norma ortogràfica, la grafia normalitzada. A tall d'anècdota, explicaré que el passat 29 de març, vaig rebre un correu electrònic on m'esmentaven l'*Hospital Universitari Çon Dureta* de Palma. Per a mi va ser una sorpresa que Raimon Pavia, consoci de la Societat de Genealogia, esmentés l'Hospital amb aquesta grafia.

Recentment hi ha hagut la introducció d'un canvi en el sentit d'admetre *Son* en comptes de *So n'* davant noms començats en vocal, al costat del manteniment de la possibilitat de fer-ho com normativament s'havia fet sempre, ço és *So n'*, segurament amb el desig de simplificar l'ortografia d'aquest conjunt de noms de lloc. Avanç, ja d'entrada, el meu desacord.

Recordem que cal procurar que les normes ortogràfiques siguin com més generals millor i al màxim de coherents. Pel que es refereix a la generalitat de la norma, convé que sigui aplicable a tots els casos que es donin i, si pot ser, a tots els casos possibles.

Així, en relació amb les construccions toponímiques bastides amb el pronom *ço*, veiem que es poden reduir als casos següents:

- a)** *ço* + (*de*) + nom propi de persona introduït "sense" article personal ni article determinat
- b)** *ço* + (*de*) + nom propi de persona introduït "amb" l'article personal *en* (*n'*) / *na* (*n'*)
- c)** *ço* + (*de*) + nom propi de persona introduït "amb" l'article determinat *el* (*lo*) (*l'*) / *la* (*l'*)
- d)** *ço* + (*de*) + sintagma nominal determinat introduït "amb" l'article determinat *el* (*lo*) (*l'*) / *la* (*l'*)

e) *ço* + (*de*) + sintagma nominal determinat introduït “amb” l’article determinat *es* (*so*) (*s’*) / *sa* (*s’*)

El cas *a*) es dona en l’àrea de la llengua on els noms propis de les persones són introduïts sense article personal. La dita àrea correspon al País Valencià i a les terres de l’Ebre fins a Tarragona, i també a terres de Pallars i Ribagorça. Diuen, per exemple, *Ara ha arribat Miquel*, *Ahir se’n va anar Joana*. Així, les construccions amb el pronom *ço* passen a ser, simplement, **ço** o **ço de** (o **ço d’**). D’una llarga llista extreta de la Base toponímica 1:5.000 de Catalunya he triat, entre centenars d’exemples, tres exemples del terme d’Àger, a la comarca de la Noguera, al vessant meridional de la Serra del Montsec: *Ço de Gastó*, *Ço de Joana*, *Ço d’Agustí*.

El cas *b*) és el cas més freqüent a Mallorca i Menorca. La construcció dona les formes: **çon**, habitualment grafiada amb *s-* inicial (**son**), **ço na** (**so na**) i **ço n’** (**so n’**). Exemples: *Çon Cervera*, *Çon Saura*, *Çon Nadal*, *Çon Picard*, *Ço na Caçana*, *Ço na Marineta*, *Ço na Parets Nou*, *Ço na Parets Torres*, *Ço na Parets Vives*, *Ço na Rossa*, *Ço na Sopa*, *Ço n’Ametler*, *Ço n’Àngel*, *Ço n’Abatzer*, *Ço n’Alzina*, *Ço n’Arro*, *Ço n’Arret*, *Ço n’Oleu*, *Ço n’Olivar de Baix*, *Ço n’Orfila*, *Ço n’Olives*, habitualment grafiats amb *s-* inicial.

El *c*) té incidència al Pallars i a la Noguera. N’hem trobat exemples a Tremp, a la comarca del Pallars Jussà i també a Àger, a la comarca de la Noguera. La construcció amb el pronom *ço* revesteix les formes **çol**, **ço la**, i **ço l’** (o bé **ço del**, **ço de la**, **ço de l’**); i en plural **çols**, **ço les**. Exemples: *Çol Xampo*, *Çol Jeroni*, *Ço la Joana*, *Ço l’Ignasi*, *Ço del Gasparó*, *Ço de la Batista*, *Çols Peres*, *Ço les Miqueles*.

El *d*) té, a la pràctica, el mateix àmbit que el *c*) i la construcció amb el pronom *ço* revesteix les mateixes formes. Exemples: *Çol Fuster*, *Ço la Ting-ting*, *Ço l’Aranya*, *Ço del Xato*, *Ço del Sabater*, *Çols Capellans*, *Ço les Monges*. Teòricament, a Mallorca i Menorca les formes *çol*, *ço la* i *ço l’* són possibles, en combinar-se *ço* amb noms que demanin l’article *el / la*: *Çol Rei*, *Ço la Reina*, *Çol Bisbe*, *Çol Senyor Manolo*, però no les hem trobades documentades.

El que sí es documenta a Mallorca i Menorca i seria teòricament possible a la costa del Baix Empordà i la Selva i a Cadaqués a l’Alt Empordà és el cas *e*). La construcció dona les formes: **ços** (**sos**), **ço sa** (**so sa**) i **ço s’** (**so s’**), habitualment grafiades amb *s-* inicial: *Ços Bessons*, *Ços Domingos*, *Ços Ferrers*, *Ços Monjos*, *Ços Peluts*, i res no impedeix l’existència de noms com *Ço sa Majorala*, *Ço s’Amitger*, *Ço s’Animeta*, possem per cas.

Com hem vist, l'aglutinació gràfica del pronom *ço* només es produeix amb l'article personal masculí *en*, si no precedeix un nom començat en vocal o en *hac*, i també només amb els articles determinats masculins singulars *el*, *lo*, *es*, si no precedeix un nom començat en vocal o *hac*, i amb els articles masculins plurals *els*, *los*, *es*. Amb les formes femenines no hi ha aglutinació mai. Se segueix, doncs, la regla que regula les contraccions de les preposicions *a*, *de* i *per* amb l'article determinat, i hi ha un colpidor paral·lelisme total amb les aglutinacions que experimenta la partícula *ca*, forma apocopada de *casa*, amb l'article determinat i amb l'article personal.

A la taula següent es pot observar la regularitat morfològica de les juncions del pronom *ço* i del substantiu *ca* amb les diferents formes de l'article personal i dels articles determinats:

article	davant consonant		davant vocal o hac	
	ço	ca	ço	ca
el, lo	çol	cal	ço l'	ca l'
la	ço la	ca la	ço l'	ca l'
els, los	çols	cals	çols	cals
les	ço les	ca les	ço les	ca les
es (sing.)	ços	cas	ço s'	ca s'
sa	ço sa	ca sa	ço s'	ca s'
es (pl.)	ços	cas	ços	cas
ses	ço ses	ca ses	ço ses	ca ses
en	çon	can	ço n'	ca n'
na	ço na	ca na	ço n'	ca n'

Doncs bé, aquesta regularitat resta arbitràriament trencada, si per l'exclusiu motiu de voler donar per bones formes com *Son Armadans* o *Son Espanyol* o *Son Espases* o *Son Oleu*, hom accepta la dita aglutinació. Es deixa de fer *Ço n'Àngel* o *Ço n'Ametler*, igual que *Ca n'Àngel*, *Ca n'Ametler* o *Ca l'Àngel* o *Ca l'Ametler* o *Ca s'Arader*. Comptat i debatut, la grafia aglutinada *Son* (per *Çon*) no pot ser universal, perquè davant els noms propis femenins el que funciona és l'article personal *na* i són impossibles les formes amb *son*, perquè comportarien l'aglutinació de la *-a* de l'article personal *na* al nom propi femení: *So na Caçana* es convertiria en *Son Acaçana*, la qual cosa és una autèntica barbaritat que ningú amb cara i ulls no pot defensar. Vet ací perquè que no puc abonar la dita reforma de l'extensió de l'ús de la forma contracta *çon* davant noms començats en vocal o *hac*.

Deia, en començar a parlar d'aquest tema, que els toponomistes d'arreu del domini lingüístic no ens hem posat d'acord en la grafia de les dites partícules. Però no ho deia per aquesta dissensió que acap d'esmentar. Ho deia perquè a les Balears escrivim aquestes formes amb *s-* i a Catalunya, les mateixes formes, l'Institut Cartogràfic de Catalunya les escriu amb *ç-*. I no les hi escriu perquè ho hagi imposat jo, sinó per coherència amb uns criteris que ja fa uns vint anys que vaig redactar per encàrrec del mateix Institut Cartogràfic, que el mateix Institut d'Estudis Catalans tot seguit va fer seves. S'escriuen amb *ç* perquè experts companys en normalització van trobar, com jo també ho crec, que era la manera correcta, ço és ajustada a les normes, d'escriure'ls, i ho van poder fer perquè no es van trobar amb impediments majors, del tipus de contravenir grafies molt arrelades per la tradició escrita local, en tractar-se, els dits noms a Catalunya, de paratges o partides, ço és noms de bocins de territori, gairebé sempre usats només en el registre oral, no pas noms de masies o cases. Que jo sàpiga només hi ha un únic cas de nom començat amb *Son* que és referesqui a un lloc d'habitació humana: *Son Ric*, al sud de Begur.

La veritat és que, observat el cas amb una visió global pancatalana, tot plegat no és gens coherent i convendria, doncs, mirar de trobar-hi una solució unitària.

Moltes gràcies per la vostra atenció.